

K Ö N Y V E K

KALOTASZEGI SZOKÁSMONOGRÁFIA

Vasas Samu—Salamon Anikó: *Kalotaszegi ünnepek*. Gondolat, Budapest, 1986

Egy tájegység, Kalotaszeg negyvenegy falujának teljes ünnepi szokásanyagát, Vasas Samu erdélyi tanár tizenhat évi (1965—1981) gyűjtőmunkájának eredményét tartalmazza a könyv. Salamon Anikó kolozsvári néprajzkutató 1973-ban kapcsolódott be a munkába, kiegészítette és rendezte a hatalmas anyagot. Sajnos a kötet megjelenését már nem érte meg, 1981-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt.

A *Kalotaszegi ünnepek* negyvenegy falunak ünnepi szokásait, a gazdasági évhez kapcsolódó szokásrendjét, az ünnepek szokásainak verses és prózai szövegeit tartalmazza. A gyűjtők a jelenségeket mindenütt összefüggésükben vizsgálják, komplex elemzést végeznek. Mivel a népszokás a paraszti élet szinte minden megnyilvánulását magába foglalja, azaz közösségi magatartásmód és cselekvésmód, ezért egyszerre illetlen, erkölcsi kódex, íratlan törvény, művészet, költészet, színjátszás, mítosz és mágia. A szokásmonográfiák általában hat főbb csoportba osztva tárgyalják a szokásokat (1. mágikus-vallásos szokások, 2. az emberi élet fordulóihoz fűződő szokások, 3. a naptári év ünnepei, jeles napok, 4. a gazdasági élet szokásai-ünnepei, 5. társadalmi szokások-jogszokások, 6. népi gyógyító szokások). A népszokások közül ünnepi jellege főleg a naptári és gazdasági év szokásainak és az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokásoknak van. A mágikus cselekmények, a gyógyító és a jogszokások általában nem kötődnek ünnepi alkalomhoz, ezért ezekre csak olyan esetekben térnek ki a gyűjtők, ha elválaszthatatlanul összefüggnek valamelyik ünnepi szokással.

A könyv anyaga két részből áll, az I. rész az ünnepi szokások leírásával ismerteti meg bennünket, külön említve azokat a falvakat, ahol némi eltérés mutatkozik a szóban levő szokásban. Az év ünnepeinek egy része a naptári évhez, másik része a gazdasági élethez (a mezői munkák fázisaihoz) fűződik. A naptári ünnepek részben egynaposak (karácsony, újév, vízkereszt stb.), részben pedig ünnepi ciklusokat alkothatnak (téli és tavaszi ünnepkör, nyári ünnepek). A téli ünnepkör szokásainak bemutatásával indul a leírás (Katalin, Miklós, Luca napja, karácsony, aprószentek, újév, vízkereszt, farsang). A téli és tavaszi ünnepkör határán két jeles nap a Balázs- (febr. 3) és Gergely-nap (márc. 12), vagyis a balázsolás és gergelyezés adománygyűjtő szokása van. A tavaszi ünnepkör középpontjában a húsvéti, májusi és pünkösdi ünnepek

állnak. Fontos szerepe van a pogány eredetű, de egyházi szokássá, majd a katolikus egyház közvetítésével újból népi gyakorlattá vált tavaszi tűz-, víz-, étel- és zöldség-szentelés. Általában sok a tűz és víz varázseréjében való mágikus-vallásos hiten alapuló szokás (pl. a nagypénteki mosakodás, a virágvasárnapi zöldág-hordás illetve kiszehordás, a szentiváni tűzgyújtás, májusfaállítás stb.).

Míg a naptári év ünnepei főleg a téli-tavaszi időszakra, a gazdasági ünnepek a falusi munkák fő idejére esnek. Így az év ünnepeinek sorában a naptári ünnepeket majdnem kronológiai sorrendben követik a gazdasági ünnepek, melyek az állattartó falvakban (Kalotaszeg fő foglalkozása a földművelés és állattenyésztés volt) minden tavasszal Szent György napján (ápr. 24.) a jószág „kiverésével” kezdődnek. Főleg a termékenységvarázsló, óvó, tisztító, gonoszűző rítusok, az állatok szenteltvízzel való meghintése, fürösztése, füstölése áll az ünnepi mozzanatok középpontjában. A nyári munkák közül az aratás volt a legjelentősebb, ősszel pedig a legeltetés befejezését, a cseléd- és pásztorfogadást ünnepelték (Szent Mihály napján, szept. 29-én). A szőlőtermesztő vidékeken a szüreti bál a jelentős ünnep. Késő ősszel a mindennapok ünnepe a fonás, guzsalyozás, tollfosztás, kukoricahántás.

Az emberi élet átmeneteit kísérő rítusok a születés, felnőtté válás, házasság és halál szertartásai körül alakultak ki.

Az év ünnepeinek rendje az egész református Kalotaszegen egyformán érvényes, kivételt két katolikus lakosságú falu képez (Jegenye és Kisbács), melyeknek naptári ünnepei némileg eltérnek. Például a református kalotaszegi szokástól eltérően itt karácsonykor és újévkor nincs táncmulatság, viszont vízkeresztől húshagyóig tart a farsang, a mulatóságok, maszkos alakoskodások időszaka, mely a tuskóhúzással zárul, míg Kalotaszeg református falvaiban nincs tánc és tuskóhúzás sem. Meglepő, hogy Kalotaszeg falvaiban Miklós napjához (mikulás) és Luca napjához nem sok szokás kapcsolódik, ezzel szemben gazdag a karácsonyi kántálás, a betlehemezés szokásköre. Nagyon elterjedt az aprószenteki vesszőzés: az ősi szakás szerint a férfiak fűzfavesszővel „megsurbálnak” mindenkit, közben verset mondanak „Aprószentek Dávi, Dávi, adjon Isten egészséget”, s a jókívánságért almát és diót kaptak.

Szakirodalomban is ritkán említett szokás a szilveszter éjszakai tűzgyújtás, mely szorosan összefügg a hajnali *aranyosvíz-vívással*. Nyárszón, amikor megszólalt éjfél előtt a harang, a legények szalmából tüzet raktak a kút közelében, és onnan merítették vizet, míg a tűz égett. Ez volt az aranyosvíz, amiből minden családtagnak kellett innia, míg csak el nem fogyott. Magyarlónán a *tüzeskerék-gurítással* jelezték, hogy vége az óévnek, és köszöntötték az újat. A *szalmabábu*, „kérő” készítése Nagypetri, Bábonny és Farnas falvakban szokás. Az éjféλι harangszó után a legények „szalmajankót” készítettek, és azokat a lányokat csúfolták vele, akiknek a falu törvényei szerint már férjhez kellett volna men-

niük. Egész Kalotaszegen egyedül a katolikus Bácsban él a magyar nyelvterület több pontján ismert nagypénteki *aranyosvíz-vivés* szokása, mely különbözik az újévi aranyosvíz-vivéstől. Bácsban ugyanis nem isszák meg a vizet, mint Kalotaszeg többi falvában, hanem megmosakodnak benne, míg fel nem jön a nap. A régi öregek így magyarázzák a szokás fontosságát „... ez gyógyítja a sebeket azért, mert nagypénteken a Jézus is akkor szenvedett. Mindenféle sebre jó.” Az újszülött párnája alá Mákóban a keresztelő napján *álompénzt* tettek, „hogy ne vigyék el az álmát.”

A kalotaszegi ünnepi szokások közül a lakodalom költészete a leggazdagabb, de sajátos módon tovább élnek és új vonásokkal gazdagodnak a régi, archaikus szokások is.

A gyűjtemény II. részében a szövegek, dallamok olvashatók, melyek kiegészítik a szokásleírásokat. Gazdag jegyzetanyag, az adatközlők mutatója és tájszójegyzék zárja a kötetet.

A *Kalotaszegi ünnepek* a kalotaszegi nép szokásait, ünnepeit, lelkiiségét, játékosságát, a hagyományhoz való ragaszkodását illusztrálja sok példával, emléket állítva jelennek és jövődönnek. A gyűjtemény nemcsak néprajzi érdeklődést elégít ki, lenyűgöző olvasmány is.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

„VÉGTÉLENBŐL CSAK A HATÁRTALANBA”

Baka István: *Döbling*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985

Tíz év alatt Baka István (1948) három karcsú, füzetnyi verseskötvet (*Magdolna-zápor*, 1975; *A tűzbe vetett evangélium*, 1981; *Döbling*, 1985) és egy ugyancsak vékony prózai kötetet (*Szekszárdi mise*, 1984) jelentetett meg. A kötetekbe fölvert versek száma (hetvenhét) egyik kritikusa sommás megállapítását juttatja eszünkbe: Baka István „szigorú költő”. Végtelenen az. Talán ezzel magyarázhatjuk a hagyományos költői formák iránti vonzódását, fegyelmezett nyelvezetét, verseinek szilárd szerkezetvázát, lezártágát, versciklusainak feszességét is.

Baka István költői pályáját — állapíthatja meg a három kötetet „egybeolvasó” kritikus — nem jellemzik zökkenők, megtorpanások, hangváltások, törésvonalak és alakulásgörbék, a kezdetben megtalált költői hanghoz végig hű maradt. Kevés motívummal, de a változatok sokaságával dolgozik. Akárcsak Lator László: *mintha* mindig *ugyanazt* mondaná, és mégis ...

Pedig legtöbbször (Ady Vörösmarty, Széchenyi, Zrínyi... jelmezében) *másról* beszél. Ma, amikor igencsak elszaporodtak a „talán-versek”, a prózai közléseket tartalmazó, lépcsőzetes vagy hézagossá sorokba tör-